

SİYASAL DÜŞÜNÜRLER VE MODERN EGEMENLİK

Arş. Gör. Dr. Selcen ERDAL*

ÖZET

Modern bir kavram olarak egemenlik, ancak modern devletin ortaya çıkmaya başladığı dönemle birlikte gündeme gelmiştir. Bu bağlamda, ilk ortaya çıkan şekliyle devletin egemenliğinin günümüze kadar hiç değişmeden geldiği söylenemez. Bu konuda iki farklı dönem vardır. Birincisi, 1789 Fransız Devrimine kadar olan ve egemenliğin tek bir kişiye izafe edildiği dönemdir. Bu dönemde, Machiavelli, Bodin, Hobbes ve Rousseau'nun görüşleri son derece önemli bir yer işgal etmektedir. Rousseau'nun görüşlerinin de etkili olduğu ve Fransız Devrimi ile ortaya çıkan ikinci dönemde ise, bu güç tek bir kişiden alınarak tüm topluma maledilmiştir.

ANAHTAR KELİMELER: Egemenlik, Machiavelli, Bodin, Hobbes, Rousseau.

POLITICAL THINKERS AND MODERN SOVEREIGNTY

ABSTRACT

Sovereignty, as a modern concept, has arisen at the same time with the modern state. In this context, it is impossible to say that, sovereignty didn't change up until now. There are two different periods about this subject. In the first period, sovereignty had attributed to only one person and taken time to the 1789 French

---

* Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Milletlerarası Hukuk Anabilim Dalı Araştırma Görevlisi.

Revolution. In this period, Machiavelli, Bodin, Hobbes and Rousseau and their thoughts are very important. In the second period which had arisen at the same time with the French Revolution, this power has taken from one person and given all society.

KEYWORDS: *Sovereignty, Machiavelli, Bodin, Hobbes, Rousseau.*

GİRİŞ

İnsanların birlikte yaşamakta oldukları tüm ortamlarda, kural koyma ve bununla bağlantılı olarak iktidar sorunu ortaya çıkmaktadır. Çünkü, insanların bir üstün otorite tarafından yönetilmeye ihtiyaç duymaksızın birlikte yaşayabilmeleri mümkün değildir. Belirli kurallar ve kural koyanların bulunmadığı bir toplumda, düzensizlik ve kaos yaşanması kaçınılmazdır. Dolayısıyla, insanlar arasında barış ve güveni sağlamak ve onların özgürlüklerini korumak amacıyla, devlet bir zorunluluktur¹. Bu bağlamda, Eski Yunandan günümüze kadarki dönemlerde devletin en temel özelliği, insanların yönetilmesi ile ilgili tüm süreci gerçekleştirmek ve toplumsal düzen ve güvenliği sağlamak olmuştur. Bunun sağlanabilmesi için, devletin bir üstün otorite olarak kurallar koyma, bu kurallara uymayı sağlama, cezalandırma, emir ve direktifler verme gibi, insanların bir arada yaşamaları için gerekli olan yetkileri kullanabilmesi gerekir. İşte bu noktada, uyulması zorunluluğu olan tasarruflarda bulunması imkanını devlete kazandıran bir kavram olarak, “egemenlik” ortaya çıkmaktadır. Bu açıdan bakıldığında egemenlik, “bir devletteki üstün emretme gücü”dür².

Modern bir kavram olarak egemenlik, ancak modern devletin ortaya çıkmaya başladığı dönemle birlikte gündeme gelmiştir. Bunun yanında egemenlik, uzun bir süre günümüzdekinden oldukça farklı bir

---

¹ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. **BELAND Daniel**, “Insecurity, Citizenship and the Globalization: The Multiple Faces of State Protection”, *Sociological Theory*, Vol. 23, No. 1, March 2005, s. 26-28.

² **HAKYEMEZ Yusuf Şevki**, *Mutlak Monarşilerden Günümüze Egemenlik Kavramı*, Ankara 2004, s. 14; **UYGUN Oktay**, “Üniter ve Federal Devlet Açısından Egemenliğin Bölünmezliği İlkesi”, *İstanbul Üniversitesi, Cumhuriyetin 75. Yıl Armağanı*, İstanbul 1989, s. 389.

biçimde kullanılmış ve adeta krala özgülenmiştir. Fakat belli bir süre sonra, burjuvazinin de etkisiyle, krala ait olan bu üstün gücün, ondan alınarak tüm topluma geçmesi sonucu, egemenliğin “demokratik” niteliği de tarihsel gelişim sürecinde yerini almaya başlamıştır. Başka bir deyişle, demokratik egemenlikle birlikte, daha önce yalnızca yönetilen konumunda olan insanlar, üstün emretme gücünün sahibi pozisyonuna da gelmişlerdir. Ancak, yine zaman içinde yaşanan gelişmeler sonucunda, mutlak egemenlikten farklı sınırlı bir egemenlik anlayışı ortaya çıkmıştır.

I. MODERN DEVLETİN VE EGEMENLİĞİN DOĞUŞU

Modern devlet düşüncesini şekillendiren temel ölçüt, egemenlik kavramı ve bu kavramın hukuki zemine oturtulmasıdır. Tarihsel süreç, Batıda 16. yüzyıldan sonraya rastlar. 18. yüzyıla kadar hem egemenlik hem modern devlet düşüncesi olgunlaşacak; yalnız düşünceyi değil, modern hukukun temel kavramlarını yeniden inşa ederek, iktidar ve birey arasında kurulan hukuki-siyasi ilişkiyi tamamen değiştirecektir. Egemenlik kavramı da bu süreçte, modern hukuk dağarcığındaki sarsılmaz yerine kavuşacaktır³.

Klasik doktrinde egemenlik devlet kudretinden ayrılmamış ve onunla aynı kabul edilmiştir. Devlet ise hükmi bir şahıs ve soyut bir kavram olduğu için, sahip olduğu kudreti kullanacak gerçek kişilere ihtiyaç hissetmektedir. Dolayısıyla egemenlik, fiili olarak devlet kudretini kullananların sahip oldukları iktidar ile özdeşleşmektedir. Devlet kudretini kullananların bu hakkı nereden aldıkları, başka bir ifadeyle, bir kısım insanların, diğer insanlara emir verme ve onları emirlerine uymaya mecbur etme yetkisini nasıl elde ettikleri sorunu ortaya çıkmaktadır. Egemenliğin kaynağı tabiri ile –klasik anlamda- kastedilen budur⁴. Siyasal düşünce tarihinde, egemenliğin kaynağı ile ilgili olarak farklı görüşler ortaya konulmuştur.

Siyasal iktidarın meşruluk temeli önceleri gökyüzünde, Tanrıda ve kutsal kaynaklarda aranmıştır. En eski zamanlardan ve ilkel toplumlardan yakın zamanlara kadar bu inanç değişik şekillere ve

³ **KİA Rukiye Akkaya**, Moderniteden Postmoderniteye Egemenlik ve Hukuk, İstanbul 2006, s. 15.

⁴ **TÜRÇAN Talip**, Devletin Egemenlik Unsuru ve Egemenlikten Kaynaklanan Yetkileri, Ankara 2001, s. 111-112.

anlayışlara bürünmüştür. Bu teolojik meşruluğun en ilkel türünü eski çağların Tanrı-Kral'larında görmek mümkündür⁵.

Asıl gelişmiş ve sistemleştirilmiş teokratik doktrinler, orta çağın sonlarında ve yeni çağın başlarında ortaya çıkmıştır. Katolik kilisesi ve dogmatığı, bu teorilerin oluşmasında önemli bir rol oynamıştır. Avrupa'da mutlak monarşilerin kurulmasıyla birlikte, kralların hükümlerini haklarını meşru bir temele dayandırma zorunluluğu da kendini göstermiştir. Bu duruma bağlı olarak, krallar da iktidarlarını doğrudan doğruya Tanrı'ya, onun kutsal iradesine atfetmişlerdir. Burada, bizzat kralın kişiliğinin Tanrısal niteliği artık söz konusu olmamakla beraber, iktidarının kaynağının ilahi olduğu fikri üzerinde durulmaktadır. Her türlü insan iradesinin üstünde, kaynağını ulu Yaratıcının mutlak ve karşı gelinmez iradesinden alan ve yine onun adına kullanılan bir iktidar, o çağlarda siyasal iktidara bulunabilecek en sağlam meşruluk temelidir⁶.

Sonuç olarak, "teokratik teoriler" tabiri ile, egemenliğin kaynağında ilahi-tanrısal bir iradenin bulunduğunu kabul eden görüşler kastedilmektedir. Teokratik egemenlik teorilerine göre, egemenlik Tanrı'ya aittir. Bütün iktidarlar Tanrı'dan gelir (Omnis potestas a Deo). Egemenliğin sahibi Tanrı olmakla birlikte, Tanrı adına bu egemenliği yeryüzünde kullanacak insanlara ihtiyaç vardır. Bununla birlikte, egemenliğin yeryüzündeki kullanıcılarının kim olacağı ve bunların nasıl belirleneceği konusunda teokratik teorilerde görüş birliği yoktur⁷.

II. SİYASAL DÜŞÜNÜRLER VE MODERN EGEMENLİK ANLAYIŞI

Orta çağda uhrevi hayata verilen ağırlığın yerini, yeni çağda dünyevi hayat almıştır. Zira, orta çağı yeni çağdan ayıran en önemli özellikler, dünyevileşme ve laikleşme olgularıdır⁸. Bunun sonucu olarak da, orta çağda modern egemenlik anlayışının bulunmadığını söylemek mümkündür.

---

⁵ **KAPANİ Münci**, Politika Bilimine Giriş, 13. Baskı, Ankara 2001, s. 68.

⁶ **KAPANİ**, s. 69.

⁷ **GÖZLER Kemal**, Anayasa Hukukuna Giriş Genel Esaslar ve Türk Anayasa Hukuku, 4. Baskı, Bursa 2004, s. 51.

⁸ **HAKYEMEZ**, s. 24.

Modern devletin ortaya çıkmasında laikleşme süreci önemli rol oynamıştır. 16. ve 17. yüzyıllarda yaşanan din savaşları sonrasında kilise, siyasal iktidarın üzerinden elini çekmek zorunda kalmış, dünyevi otorite bütün gücü ile kendi yetki alanına hakim olmaya başlamıştır⁹. Bu dönemde Avrupa’da Fransa Krallığı başta olmak üzere monarşiler, feodalite, Papalık ve Roma-Germen İmparatorluğu arasında yaşanan üstünlük mücadelesini Fransa kralları kazanmışlar, içeride feodal güçlere karşı üstünlüklerini kabul ettirmişler ve dışa karşı da Papalık ve İmparatorluk karşısında bağımsızlıklarını sağlamışlardır. Bu mücadele sırasında Fransa kralları egemenlik kavramını, ülke içinde kendi iktidarlarına rakip olabilecek bir iktidar tanımadıklarını ve ülke dışında da kendilerinden üstün olabilecek bir güç kabul etmediklerini ifade eden bir hukuksal kavram olarak kullanmışlardır¹⁰.

Bu bağlamda, egemenliğin “modern” niteliği bu tarihten itibaren ortaya çıkmakla birlikte, ilk ortaya çıkan şekliyle devletin egemenliğinin günümüze kadar hiç değişmeden geldiği söylenemez. Bu konuda iki farklı dönem vardır. Birincisi, 1789 Fransız Devrimine kadar olan ve egemenliğin tek bir kişiye izafe edildiği dönemdir. Rousseau’nun görüşlerinin de etkili olduğu ve Fransız Devrimi ile ortaya çıkan ikinci dönemde ise, bu güç tek bir kişiden alınarak tüm topluma maledilmiştir¹¹.

A. NİCCOLO MACHİAVELLİ (1469-1527)

Machiavelli¹², orta çağ ile olan bağları kesme noktasında en önemli düşünür olarak karşımıza çıkmaktadır. Düşünür bu bağları

⁹ **MacCORMICK Neil**, Questioning Sovereignty: Law, State and the European Commonwealth, Oxford University Press, New York 1999, s. 123.

¹⁰ **HINSLEY F. H.**, Sovereignty, New York 1966, s. 126; **KAPANI**, s. 55-56; **TURHAN Mehmet**, “Değişen Egemenlik Anlayışının Hak ve Özgürlüklerin Korunmasına Etkileri ve Türk Anayasa Mahkemesi”, Anayasa Yargısı 20, Ankara 2003, s. 216.

¹¹ **AKAL Cemal Bali**, “Devlet, Yasa, Hakimiyet”, Cumhuriyetin 75. Yıl Armağanı, İ.Ü.H.F.Y., İstanbul 1999, s. 26-27; **OKANDAN Recai Galip**, Umumi Amme Hukuku, İstanbul 1976, s. 784-785.

¹² Ayrıntılı bilgi için bkz, **AĞAOĞULLARI Mehmet Ali/KÖKER Levent**, Tanrı Devletinden Kral Devlete, 3. Baskı, Ankara 2001, s. 170-207; **EBENSTEIN William**, Siyasi Felsefenin Büyük Düşünürleri, (Çev.: İsmet

keserken, dini bir kenara bırakarak, yerine politikayı getirmiş ve yeni bir sistem kurmuştur¹³. Bir kuram oluşturma endişesi olmayan Machiavelli, modern devlet ve egemenlik olgularını, kendi amacını gerçekleştirmek için, ilk kez kullanmıştır¹⁴. Böylece Machiavelli, egemenliği kavramsallaştırmadan, onu modern bir olgu olarak belirlemeye çalışan düşünür olarak görülür¹⁵.

Orta çağ ile bağlantıyı kesen, onun ahlak ve din anlayışının yerine politikayı koyan yepyeni bir sistem getiren Machiavelli'nin egemenliğinin tek dayanağı ve hedefi, insanların güvenlik isteğidir. Bu bağlamda Machiavelli, siyaseti etkili bir kontrol tekniği olarak düşünmüştür ve bunun amacı İtalya'nın birliğinin sağlanmasıdır¹⁶. Düşünüre göre, İtalya'da egemenliğin kurulmasına kilise engel olmuştur. Dolayısıyla buna tepki olarak, egemen otorite laik bir olgu olarak kurgulanmalıdır. Bu bağlamda Machiavelli, "Tüm iktidarlar Tanrıdan gelir" (Omnis potestas a Deo) formülü üzerine kurulu orta çağ skolastik düşüncesinden gerçek anlamda kopuşun bir simgesi olmuştur¹⁷.

Özel), İstanbul 1996, s. 134-145; **THOMSON David**, Siyasi Düşünce Tarihi, (Çev.: Ali Yaşar Aydoğan ve diğerleri), 3. Baskı, İstanbul 2000, s. 22-39.

¹³ **AKAD Mehmet/DİNÇKOL Bihterin Vural**, Genel Kamu Hukuku, 2. Baskı, İstanbul 2002, s. 76; **HAKYEMEZ**, s. 27.

¹⁴ **AKKUŞ Selahattin**, Modern Egemenliğin Doğuşu: Pratik ve Kavramsal Belirlenme, (yayınlanmamış doktora tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2002, s. 95-96.

¹⁵ **AKKUŞ**, s. 75; **HAKYEMEZ**, s. 28; **KOÇAK Mustafa**, "Modern Egemenlik Düşüncesi ve Mustafa Kemal Atatürk'ün Ulusal Egemenlik Anlayışı Üzerine Düşünceler", Kocaeli Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Prof. Dr. Vecdi Aral'a Armağan, Kocaeli 2001, s. 170.

¹⁶ **AKAD Mehmet**, "Machiavel-Bodin ve Hobbes'da Monarşi Anlayışı", İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, C. 40, S. 1-4, İstanbul 1974, s. 556; **AKAD/DİNÇKOL**, s. 76; **AKKUŞ**, s. 99-101; **HAKYEMEZ**, s. 28; **SABINE George H./THORSON Thomas L.**, A History of Political Theory, Fourth Edition, 1989, s. 318 vd.

¹⁷ **AKAD/DİNÇKOL**, s. 79; **AKAL Cemal Bali**, Sivil Toplumun Tanrısı, 2. Baskı, İstanbul 1995, s. 45; **AKKUŞ**, s. 107-108; **CASSIRER Ernst**, Devlet Efsanesi, (Çev.: Necla Arat), İstanbul 1984, s. 142-143; **GÖZE**

Machiavelli, belki orta çağın siyasal iktidar konusundaki “tüm güç Tanrı’nın gücüdür” ilkesine karşı yeni bir ilke arayışına girmemiş, ama onu adeta yok sayarak, modern ulus devletin temel niteliklerinden olan laiklik yönünde köktenci bir adım atmıştır¹⁸.

Siyasal iktidarın, birlik içinde tek bir egemenin ürünü, bu egemenin de hükümdar/prens olması gerektiğini savunan Machiavelli, kilisenin siyasal egemenliği bölen iktidarını reddederek, tek bir egemen ve egemenlik kuramı geliştirmiştir. Machiavelli’ye göre, egemenliğin en temel ilkesi birlik ve bütünlüktür. Egemeni denetleyecek ve sınırlandıracak hiçbir güç olmadığı gibi, egemenin ortak iyiyi sağlayacak amacına ulaşması için kullandığı her yol meşrudur¹⁹. Machiavelli’ye göre, hükümdarın portresi egemen bir hükümdarın portresidir, yani onun kullandığı iktidar egemenlikle tanımlanır²⁰.

Machiavelli’nin ünlü eseri Prens’te²¹ (İl Principe), o dönemden ve tarihten örnekler verilerek bir krallığın nasıl ele geçirileceği ve nasıl elde tutulacağı konusu işlenmiştir. Düşünürün temel problemi iktidar sorunudur ve bu kitapta Machiavelli, iktidar konusunu yalın ve gerçekçi bir biçimde dile getirir²².

”Devlet Efsanesi” isimli kitabın yazarı Ernst Cassirer, Machiavelli’nin bu gerçekçiliği konusunda şunları söylemektedir: “Machiavelli, siyasal eylemleri bir kimyagerin kimyasal reaksiyonları incelediği gibi incelemiştir. Laboratuvarında çok kuvvetli bir zehir hazırlayan kimyager, hiç kuşku yok ki, bunun sonuçlarından sorumlu

---

Ayferi, Siyasal Düşünceler ve Yönetimler, 7. Baskı, İstanbul 1995, s. 112; **KOÇAK**, “Modern Egemenlik Düşüncesi”, s. 171.

¹⁸ **KOÇAK**, “Modern Egemenlik Düşüncesi”, s. 171; **SABINE/THORSON**, s. 319.

¹⁹ **AKGÜL Deniz Altınbaş**, “Türkiye – Avrupa Birliği İlişkilerinde Egemenlik Sorunu”, Avrasya Dosyası, C. 10, S. 1, İlkbahar 2004, s. 140.

²⁰ **MAIRET Gerard**, “Padovalı Marsilius’dan Louis XIV’e Laik Devletin Doğuşu”, (Çev.: Cemal Bali Akal), Devlet Kuramı (Der.: Cemal Bali Akal), Ankara 2000, s. 231.

²¹ Türkçe çeviri için bkz., **MACHIAVELLI Niccolo**, Hükümdar, (Çev.: Selahattin Bağdatlı), 4. Baskı, İstanbul 1994.

²² **KOÇAK**, “Modern Egemenlik Düşüncesi”, s. 170.

tutulamaz. Çünkü, bu zehir, usta bir doktorun elinde bir insanın hayatını kurtarabileceği gibi, bir katilin elinde de bir insanın ölümüne neden olabilir. Her iki olayda da kimyageri ne övebilir ne de suçlayabiliriz. O eğer bize zehri hazırlamak için gerekli olan tüm süreçleri öğretmiş ve kimyasal formülünü vermişse elinden geleni yapmış demektir²³”.

Machiavelli, siyasi iktidar kavramında sürekliliği göz ardı etmiştir. Bu, düşünürün en önemli eksiği olarak görülür. Machiavelli’deki eşitsiz dünyevi güç ilişkileri, bu nedenle “geçici”dir²⁴. Bunu sürekli boyuta çekecek olan ise Jean Bodin’dir.

B. JEAN BODİN (1530-1596)

Jean Bodin²⁵, feodal düzenden merkezi monarşilere geçişi simgeleyen bir düşünürdür. Bodin, mutlak monarşiyi hukuksal temeller üzerine oturtmuş ve ona laik bir anlam kazandırmıştır.

Egemenlik kavramının ilk olarak çağdaş anlamda tanımını yapan, onu sistemleştirerek belirli bir teori haline getiren de, Fransız hukukçusu Jean Bodin’dir. Egemenlik kavramı yanında, “devlet nedir ve nasıl kurulmuştur?” gibi sorular üzerinde de, ilk kez Bodin durmuştur²⁶. Yazar, “Devletin Altı Kitabı” adlı eserinde, egemenliği, “**yurttaşlar üzerindeki en yüksek, en mutlak ve en sürekli güç**” olarak tanımlamıştır²⁷. Bu

---

²³ CASSIRER, s. 157.

²⁴ AKAL, Sivil Toplumun Tanrısı, s. 60-61; HAKYEMEZ, s. 29.

²⁵ Jean Bodin hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. EBENSTEIN, s. 155-163.

²⁶ AKAL, Sivil Toplumun Tanrısı, s. 63; AKGÜL, s. 140; AKYOL Taha, “AB ve Globalleşme Sürecinde Egemenlik, Egemenliğin Çağdaş Kayıt ve Şartları”, Anayasa Yargısı 20, Ankara 2003, s. 95-96; EBENSTEIN, s. 196; HAKYEMEZ, s. 29; KAPANİ, s. 56; KOÇAK Mustafa, Batı’da Ve Türkiye’de Egemenlik Anlayışının Değişimi: Devlet ve Egemenlik (Eski Kavramlar – Yeni Anlamlar), Ankara 2006, s. 80; WILKS Ivor, “A Note on Sovereignty”, A Philosophical Quarterly, Vol. 5, No. 21, October 1955, s. 342; ZABUNOĞLU Yahya Kazım, Bir Hukuk ve Siyasal Bilim Problemi Olarak Devlet Kudretinin Sınırlandırılması, Ankara 1963, s. 45.

²⁷ AKAD, s. 567; BODİN Jean, “Devlet Üstüne Altı Kitap”tan Seçme Parçalar, (Çev.: Özer Ozankaya), Batı’da Siyasal Düşünceler Tarihi (Der.: Mete Tunçay), C. 2, s. 1; ÇINAR Mehmet Fatih, Uluslararası Ceza Mahkemelerinin Gelişimi Işığında Uluslararası Ceza Divanı, İstanbul 2004,

tanım bağlamında, egemenlik sınırsız ve mutlak bir iktidar olup, tekelci, bölünemez ve devredilmez bir yapıya sahip olmaktadır²⁸.

Görüldüğü gibi, Bodin'in egemenlik tanımında, kavramın yalnızca iç egemenlik boyutu ele alınmıştır²⁹. Böyle olması son derece doğaldır; zira, Bodin'de egemenlik kavramı, Avrupa'nın ulus-devletlere ayrılmasının ve mutlak hükümdarlıkla toplumsal sınıflar arasındaki mücadelenin ürünüdür³⁰ ve bu nedenle devlet içerisindeki düzeni sağlamayı amaçlamaktadır.

Bodin, "Devletin Altı Kitabı" adlı eseriyle, kralın mutlak iktidarını güçlendirmek ve onu ülkedeki karma yönetim savunucularından kurtarmak, din kavgaları yüzünden bozulmaya yüz tutan Fransa'nın birliğini sağlamlaştırmak ve ona kalkınma yollarını göstermek, zamanın dini, siyasi kargaşalığı arasında kurtuluş yolunu gösterecek hukukun genel ilkelerini ortaya koymak ve siyasal bilimin temellerini atmak gibi amaçları hedeflemiştir. Gerçekten bu amacına ulaşan Bodin, monarşiyi savunurken egemenlik kavramını da kişi gereksinmelerine dayatmakla, kralların tanrısal hakları öğretisine ağır bir darbe indirmiştir³¹.

Şunu da belirtmek gerekir ki, Bodin'le birlikte, siyasal iktidar, hükümdarın fiziksel varlığından bağımsızlaşarak, ilk kez "sürekli" bir

s. 35; **GÖZE**, s. 125; **HAGGENMACHER Peter**, "Vitoria'dan Vattel'e Uluslararası Hukuk Kişisi Olarak Egemen Devlet", (Çev.: İdil Selçuk), Devlet Kuramı (Der.: Cemal Bali Akal), Ankara 2000, s. 261; **KAPANİ**, s. 56; **KOÇAK**, "Modern Egemenlik Düşüncesi", s. 171; **MINOGUE Kenneth**, Siyaset ve Despotizm, (Çev.: Ünal Gürdoğan), Ankara 2002, s. 49; **OKANDAN**, s. 527 vd.; **ÖZMAN M. Aydoğan**, "Devletlerin Egemenliği ve Milletlerarası Teşekküller", A.Ü.H.F.D., C. 21, S. 1-4, Y. 1964, s. 57; **SABINE/THORSON**, s. 377; **TURHAN**, s. 216.

²⁸ **AKAD/DİNÇKOL**, s. 87; **AKAL**, Sivil Toplumun Tanrısı, s. 63; **ÇINAR**, s. 35; **GÖZE**, s. 123; **KAPANİ**, s. 56; **KİA**, s. 16; **WILKS**, s. 342.

²⁹ **KRASNER Stephen D.**, "Rethinking the Sovereign State Model", Review of International Studies, Vol. 27, Special Issue, December 2001, s. 20.

³⁰ **AKGÜL**, s. 140; **EBENSTEIN**, s. 196; **HAKYEMEZ**, s. 29; **SCHMITT Carl**, Siyasi İlahiyat, (Çev.: E. Zeybekoğlu), Ankara 2002, s. 24.

³¹ **AKAD**, s. 564.

niteliğe ulaşmıştır³². Egemenlik süreklidir; çünkü, değişen yönetimlerin ötesinde hep aynı kalır. Egemenliğin sürekliliği siyasal toplumun sürekliliği düşüncesinden kaynaklanır. Düşünüre göre, süreyle kısıtlı olan ya da istendiği zaman geri alınabilen bir iktidar, egemenlik değil, ancak bir yetki olabilir. Dolayısıyla bunu kullanan da, bir egemen değil, sadece yöneticidir³³. Siyasal iktidarın meşrulaştırılması süreci içerisinde süreklilik unsurunu ilk kez ortaya koyan Bodin, böylece kendi açısından egemenlik ve dolayısıyla modern devlet kuramına en önemli katkıyı da yapmıştır. Böylelikle egemenlik, sadece iktidarın kullanımı (potestas) ile değil, iktidarın ilkesi (auctoritas) ile de ilişkilendirilmiş ve böylece egemenlik ya da devlet erki kişilerden soyutlanmıştır³⁴.

Bodin'in ortaya koyduğu egemenlik kavramının en önemli özelliklerinden biri de, "bölünmez" niteliğidir. Ancak düşünür, egemenliğin bölünmezliği ilkesini salt krallığı savunmak için öngörmüştür. Yukarıda da belirtildiği gibi, egemenlik kelimesini Bodin, derebeylikler arasındaki savaşların yaşandığı Fransa'da, kralın merkezi otoritesini güçlendirmek amacıyla kullanmıştır³⁵. Düşünüre göre, egemenliğin uygulanacağı en doğru model monarşidir. Zira, egemenliğin mutlak, bölünmez ve sürekli olabilmesi için, kralın kişiliğinde somutlaşmış olması gerekir³⁶.

Bodin'in egemenliğinin bir diğer özelliği "mutlak" oluşudur. Egemenliğin mutlaklığı başkalarından emir almamayı gerektirir. Egemenlik her şeyden önce kanun yapmak ve kanunları kaldırmak

---

³² AKAD, s. 568; GEMALMAZ Mehmet Semih, Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş, 3. Baskı, İstanbul 2001, s. 43; GÖZE, s. 126; HAKYEMEZ, s. 30; ÖZMAN, s. 57.

³³ AĞAOĞULLARI Mehmet Ali/AKAL Cemal Bali/KÖKER Levent, Kral Devlet ya da Ölümlü Tanrı, Ankara 1994, s. 22; AKIN İlhan, Kamu Hukuku, 5. Baskı, İstanbul 1987, s. 95; HAKYEMEZ, s. 30.

³⁴ AĞAOĞULLARI/AKAL/KÖKER, Kral Devlet ya da.., s. 23; HAKYEMEZ, s. 30.

³⁵ AKIN, s. 98; DÖNER Ayhan, İnsan Haklarının Uluslararası Alanda Korunması ve Avrupa Sistemi, Ankara 2003, s. 26; KIA, s. 16.

³⁶ AĞAOĞULLARI/AKAL/KÖKER, Kral Devlet ya da.., s. 24, 42; AKKUŞ, s. 216.

iktidarıdır. Egemen güç bu iktidarını kullanırken ne kendisinden üstün ne kendisine eşit ne de başka herhangi bir güce tabi olur. Kendisinden önce konulan veya kendisinin koyduğu kurallarla bağlı değildir. Egemen kişi, “istese de kendi elini kolunu bağlayamaz” der Bodin. Bu nedenle kral fermanlarının ve emirnamelerinin sonunda “isteğimiz bu yöndedir” sözlerine rastlanır³⁷.

Egemenin mutlak oluşu, en açık biçimde, egemenin yasalarla olan ilişkisi içinde görülür. Zira, egemenliğin ve mutlak erkin temel noktası, genel olarak bütün uyruklara onaylarını almaksızın yasa koymakta yatar. Egemen olan kişi, uyruklarına yasa verme, yeni yasalar yapmak için gereksiz yasaları bozma ya da ortadan kaldırma hakkına sahiptir. Bundan dolayı prens, yasaların gücünden bağımsızdır. Bu durumda, ülkenin yasası, egemenin buyruğundan başka bir şey değildir. Egemen, yasaları dilediği gibi yapar; ne kendi yaptığı yasalarla, ne kendinden öncekilerin yaptıklarıyla bağlıdır. Hatta istese bile, bu mutlak erkenden vazgeçemez, bunu sınırlayamaz. Çünkü “insanın, kendi kendine yasa vermesi ya da kendi kendine buyurması doğal olarak olanaksızdır”³⁸.

Bodin’e göre egemenlik tamamen sınırsız da değildir³⁹. Egemenliğin mutlak niteliğiyle çelişircesine, Bodin’in egemeni, Krallığın temel yasalarıyla, tanrısal ve doğal yasalarla sınırlıdır. Ayrıca egemen, mülkiyet hakkına saygı göstermekle de yükümlüdür⁴⁰. Burada Bodin, bir yandan düzen sağlama kaygısı ile hareket ederek krallığı güçlendirmeye çalışırken; diğer taraftan eski kurumlara özgü özgürlükler ile burjuvazinin çıkarlarını kollamak amacıyla, egemen erki sınırlamaya yönelmektedir⁴¹. Sonuç olarak, önemli katkıları olmakla birlikte, Bodin’in modern egemenliği eksiksiz bir biçimde ortaya koyabildiğini söylemek mümkün görünmemektedir.

Bodin’in egemenlik kuramı, hukuksal bir anlam içermekle birlikte, pratik bir siyasal amaç da taşımaktadır. Şöyle ki; bu kuram,

³⁷ GÖZE, s. 126.

³⁸ AĞAOĞULLARI/AKAL/KÖKER, Kral Devlet ya da..., s. 26.

³⁹ DÖNER, s. 26.

⁴⁰ AKAD, s. 567; HAKYEMEZ, s. 31; ZABUNOĞLU, s. 46.

⁴¹ AĞAOĞULLARI/AKAL/KÖKER, Kral Devlet ya da..., s. 28-33; AKIN, s. 96-97; HAKYEMEZ, s. 31.

merkezi otoritenin güçlendirilmesi sorununa getirilen siyasal bir çözümdür. Bodin, ortaya koyduğu egemenlik kuramı ile, Fransız monarşisinin çıkarlarına hizmet etmekte, Fransa kralının mutlak bir erke sahip olması gerektiğini “teorik” bir biçimde savunmaktadır⁴².

Bodin, siyasal iktidarı toplumsal yaşamın varolmasının zorunlu kurumu olarak kabul etmesiyle, Padova’lı Marsilius ile Machiavelli’den sonra, modern devlet kuramının oluşumuna katkıda bulunan bir düşünürdür. Ancak, eski düşünsel ve kurumsal yapılardan kendisini tümüyle kurtaramaması, kuramında Tanrı’ya yer vermesi, astrolojiye siyasal olayların açıklanmasında önemli bir yer atfetmesi, onun tam anlamıyla özgün olmasını da engellemektedir. Birçok yorumcunun belirttiği gibi, Bodin eski ile yeninin arasındadır; düşüncesi bir kopuşu değil, bir geçişi ifade etmektedir. Bu da yapıtının, birçok çelişkiyi içinde barındırmasına yol açmıştır⁴³.

C. THOMAS HOBBS (1588-1679)

Thomas Hobbes⁴⁴ teorisini oluştururken, hiçbir zaman gerçekleşmemiş bir varsayımdan hareket etmiştir. Düşünürüne göre, insanlar ilk önce devletsiz ve dolayısıyla güvensiz bir ortamda, kendi başlarına yaşamışlardır. Bu doğrultuda, doğuştan toplumsal olmayan ve bencil olan insanoğlu, mutlak biçimde kendi yararını ve çıkarını düşünmüş; varlığını sürdürebilmek için devamlı olarak kendisini korumak zorunda kalmıştır. Bu ise insanları kargaşalığa, savaşa ve birbirlerine düşmanlığa sürükleyen bir durumdur. Bu güvensiz ortamın ortadan kalkması için Hobbes’un ürettiği çözüme göre, toplumdaki tüm bireyler birbirleriyle bir andlaşma yapacak ve devletsiz durum ortadan kalkacaktır⁴⁵. Toplum yabancılara istilasından koruyabilmenin, birbirlerine zarar vermelerini engellemenin, kendi sanayilerini ve

---

⁴² AĞAOĞULLARI/AKAL/KÖKER, Kral Devlet ya da.., s. 32.

⁴³ AĞAOĞULLARI/AKAL/KÖKER, Kral Devlet ya da.., s. 17.

⁴⁴ Thomas Hobbes hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. **EBENSTEIN**, s. 162-175; **STRAUSS Leo**, “Tabii Hak ve Tarih”, (Çev.: Ozan Erözden), Devlet Kuramı (Der.: Cemal Bali Akal), Ankara 2000, s. 269-291; **THOMSON**, s. 63-78.

⁴⁵ **SILVESTRINI Gabriella**, “Rousseau, Puffendorf and the Eighteenth-Century Natural Law Tradition”, History of European Ideas, 2010.

yeryüzünün meyvelerini güven altına almanın yolu, bütün gücü ve kudreti bir tek insana ya da insanların meclisine vermektir. Başka bir deyişle, toplum içinde yaşayan insanlar birbirlerine “ben haklarımdan vazgeçiyorum ve tüm haklarımı bu insana ya da insanlar topluluğuna veriyorum” demelidirler. Böylece bütün güç ve kudret tek bir kişide toplanır. Bu, “devlet” ya da Latince “civitas” olarak adlandırılır. Bu, büyük “Leviathan”ın doğması demektir⁴⁶.

Hobbes, eserinin hemen girişinde Leviathan’ın ne olduğunu açıklamıştır. Leviathan Latince’de “civitas” olarak adlandırılan devlettir ve bu devlet insan eseri yapay bir yaratıktır. Tıpkı insana benzer ama ondan daha büyük ve daha güçlüdür; çünkü, insanları korumak ve savunmak için yaratılmıştır⁴⁷. Doğal olarak özgürlüğü ve başkalarına egemen olmayı seven insanların, devletler halinde yaşarken kendilerini tabi kıldıkları kısıtlamanın nihai nedeni, amacı veya hedefi, kendilerini korumak ve böylece daha mutlu bir hayat sürmek; yani, insanları korku içinde tutacak ve onları, ceza tehdidiyle, ahitlerini ifa etmeye ve doğa yasalarına uymaya zorlayacak belirgin bir güç olmadığında, insanların doğal duygularının zorunlu sonucu olan savaş durumundan kurtulmaktır⁴⁸.

İnsanı diğer yaratıklardan ayıran temel farkı akıl olarak belirleyen Hobbes, aklını kullanan insanın kendini güvende hissetmek istediğini belirtmiştir. İşte doğal hakkın sonucu ve aklın eseri olan doğal yasalara uyarak barışı ve güvenliği arayan insanoğlu, çareyi sözleşme ile toplum

⁴⁶ **AKTAN Coşkun Can**, Müdahaleci Devletten Sınırlı Devlete, Ankara 1999, s. 137-138; **HAKYEMEZ**, s. 32; **MARITAIN Jacques**, “The Concept of Sovereignty”, The American Political Science Review, Vol. 44, No. 2, June 1950, s. 349-350; **NASSTRÖM Sofia**, “What Globalization Overshadows”, Political Theory, Vol. 31, No. 6, December 2003, s. 816-818; **SADLER Gregory B.**, “Reason As Danger and Remedy for the Modern Subject in Hobbes’ Leviathan”, Philosophy & Social Criticism, Vol. 35, No. 9, November 2009, s. 1099-1118; **STACY Helen**, “Relational Sovereignty”, Stanford Law Review, Vol. 55, No. 5, May 2003, s. 2032-2033.

⁴⁷ **GÖZE**, s. 133-134; **KOÇAK**, Devlet ve Egemenlik, s. 94.

⁴⁸ **HOBBS Thomas**, Leviathan, (Çev.: Semih Lim), 2. Baskı, İstanbul 1995, s. 127.

haline geçmekte bulmuştur. Böylece, güvenlik ve barış içinde toplum haline geçen insanlar, yönetim haklarını bir egemene devrederler; ama, bu toplum hali, Aristo'nun düşündüğü gibi doğal bir olay değildir. İradi bir anlaşmadan doğan yapay bir olgu, bir çıkar hesabıdır⁴⁹.

Sözleşme ile egemene haklarını devreden kişiler, aslında, sözleşmeyi onunla değil, kendi aralarında yapmışlardır. Bu yüzden sözleşme egemeni bağlamaz. Görülüyor ki, halkın iradesi ile, devletin kuruluşu, egemenlik yetkisi ortaya çıkmaktadır. Tek sözleşme ile hem toplum haline geçen, hem de yönetim hakkını egemene devreden insanlar, aynı zamanda tüm hak ve özgürlüklerinden de vazgeçmektedirler. Hobbes, bu yoldan, ileride uyrukla yönetici arasında çıkacak anlaşmazlığı peşinen önlemiş olmaktadır⁵⁰.

Hobbes, toplum sözleşmesi ile, bu doğal halde yaşayan insanları, egemen bir halk konumuna getirmiştir. Toplum sözleşmesi varsayımında, sözleşmeye taraf olan insanların tümünün ortak arzusu, doğal durumdan devletli bir düzene geçerek, güvenli bir biçimde yaşamaktır. Ancak yukarıda da belirtildiği gibi, Hobbes'un egemeni, bilinçli bir tasarım sonucu, bu sözleşmeye taraf değildir ve dolayısıyla hiçbir yükümlülük altına da girmemiştir⁵¹. Bu, Hobbes'un egemeninin mutlak olması ve Hobbes'un klasik egemenlik anlayışına uygun bir formülasyonu benimsediğini de göstermektedir⁵².

İnsanların yapay bir biçimde yarattıkları ölümlü tanrının ya da buna ait olan egemenliğin çeşitli özellikleri vardır. Hobbes'a göre, bu özelliklerin başında, yukarıda da belirtildiği gibi, egemenliğin ya da egemenliğe sahip olan egemenin mutlak oluşu gelir⁵³. Siyasal rejimin niteliği ne olursa olsun, egemen erk birdir ve tek bir iradeye sahiptir. Egemen, sözleşmeye taraf olmadığından, hiçbir yükümlülük altına girmiş

---

⁴⁹ **AKAD**, s. 571.

⁵⁰ **AKAD**, s. 571-572.

⁵¹ **AĞAOĞULLARI/AKAL/KÖKER**, Kral Devlet ya da..., s. 228; **AKAL**, Sivil Toplumun Tanrısı, s. 111; **HAKYEMEZ**, s. 33.

⁵² **HAKYEMEZ**, s. 33.

⁵³ **AĞAOĞULLARI/AKAL/KÖKER**, Kral Devlet ya da..., s. 210; **APPERLEY Alan**, "Hobbes on Democracy", Politics, Vol. 19, No. 3, September 1999, s. 165-170.

de değildir. Nitekim, Machiavelli’yi andırırçasına, “kılıçsız sözleşmeler boş sözcüklerden başka bir şey değildir” diyen Hobbes’a göre, bir sözleşmeyi geçerli kılan, verilen sözler değil, fakat zorlayıcı yaptırım gücüdür; yani egemenin elindeki kamusal güçtür. Açıkçası, bütün toplumsal erk egemenin elinde toplanmıştır. Bu bakımdan egemen, doğa durumundaki birey gibi mutlak bir özgürlüğe ve mutlak haklara sahiptir. Üstelik doğa durumundaki insandan farklı olarak, egemenin karşısında (ülke sınırları içinde), kendisini sınırlayacak başka herhangi bir güç de yoktur. Zaten egemenin, insanların daha yücesini düşleyemeyecek denli büyük bir güçle donanmış olmasının nedeni de budur⁵⁴.

Yukarıda da belirtildiği gibi, Hobbes’un egemeni bu biçimde bir sözleşme sonrasında ortaya çıkmış olmasına rağmen, sözleşme ile bağlı değildir. Egemenin özelliklerine bakıldığında, “mutlak” ve “en üstün” olduğu, “sürekli” ve “bölünmez” niteliklere sahip olduğu görülür. En önemli özelliklerinden birisi de, yasalar yapması ve kendisinin yaptığı yasalarla bağlı olmamasıdır. Egemenin başlıca hakkı, zor kullanma ve cezalandırmadır. “Adalet kılıcı” ile “savaş kılıcı”nı elinde tutan egemen, “her bireyin güvenliğinin ve kamusal barışın korunması için”, gerekli gördüğü her şeyi yapma hakkına sahiptir⁵⁵. İnsanları, yaptığı şeylere, aldığı kararlara boyun eğmeye zorlar ve uymayanları cezalandırır. Egemenin diğer tüm hakları, bu temel hakkından kaynaklanır; bunların başında da yasama hakkı gelir⁵⁶. 17. yüzyılda Thomas Hobbes, yasaların hukuksal açıdan bir sınıra tabi olmayan siyasal egemenin emirleri olduğunu belirtmiş ve ilahi veya doğal hukukun egemen bakımından hiçbir öneme sahip olmadığını iddia etmiştir⁵⁷. Egemenin bu biçimdeki geniş imkanını, bireylerin ve toplumun güvenliğini ve barışı sağlamak ve korumak amaçlı düşünmek gerekir. Zira, Hobbes’ta egemenin, bireyin yaşamının korunması amacını mutlaka gözetmesi gereği, en temel sınır olarak karşımıza çıkmaktadır.

Hobbes, devlet biçimi ne olursa olsun egemenliğin bölünmez niteliğini de vurgular. Kuvvetler ayrılığı doktrinine kesin bir dille karşı

⁵⁴ AĞAOĞULLARI/AKAL/KÖKER, Kral Devlet ya da.., s. 210-211.

⁵⁵ AĞAOĞULLARI/AKAL/KÖKER, Kral Devlet ya da.., s. 213.

⁵⁶ AĞAOĞULLARI/AKAL/KÖKER, Kral Devlet ya da.., s. 213.

⁵⁷ TURHAN, s. 216.

çıkan Hobbes, egemenliğin bölünmesinin, parçalanmasının anlamının, onu yok etmekten, yani doğa durumuna geri dönmekten başka bir şey olmadığını belirtir⁵⁸. Siyasal iktidarı bölmek, onu yok etmekle birdir. O zaman iktidarın bölünen parçaları kadar yeni iktidar ve egemen ortaya çıkar ki, bu sosyal yapının bozulduğunun en açık göstergesidir⁵⁹.

Görüldüğü gibi, Hobbes'ta devlet, insanlar tarafından kendi rızaları ile oluşturulmuş yapay bir varlık olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplumda, egemen herkesin üzerindedir. İnsanlar, bir kere devleti oluşturduktan sonra, artık onun yönetiminde söz hakkına sahip olamamaktadırlar. Yani Hobbes'ta halk için, halk adına kullanılan ama halk tarafından kullanılmayan bir temsil anlayışı vardır⁶⁰. Hobbes'taki devlet demokrasi açısından değerlendirildiğinde, devletin bireyler tarafından yapılan bir sözleşmenin ürünü olduğu düşünülerek, bunun demokrasiyi de içerdiği sonucuna ulaşılabilir⁶¹. Bununla birlikte, egemeni sınırlayan hiçbir iradenin olmaması ve konulan kurallara uyma yükümlülüğünün bulunmaması düşünüldüğünde, aynı sonuca ulaşmak oldukça güçleşir. Zira Hobbes, kendi kendini yönetme biçimindeki bir özerkliğe karşı çıkmaktadır ve ortaya çıkardığı egemen ne sorgulanabilir ne geri çağırılabilir ve ne de yanlışları düzeltilebilir niteliktedir.

Tarihsel gelişim sürecinde, teorik düzeyde, Hobbes'un en önemli yeniliği, egemenliğin laik temele kavuşturulması noktasında karşımıza çıkmaktadır. Hobbes'un kuramında egemenliğin hem sürekli niteliği sağlanmıştır, hem de onun laik temele kavuşturulması noktasında çok önemli adımlar atılmıştır. Öncelikle Hobbes, devletin kökenini, Tanrısal irade yerine toplum sözleşmesine dayandırmıştır. Hobbes, Tanrısal iradeyi devletin kökeni konusunda kabul etmemekle birlikte, aslında dinin varlığına karşı değildir. Onun karşı olduğu şey, devletin yanında kilisenin bir diğer kamusal otorite olarak varlığını sürdürmesidir⁶². Machiavelli'den farklı olarak Hobbes, bunu teorik bir temele de

---

⁵⁸ AĞAOĞULLARI/AKAL/KÖKER, Kral Devlet ya da.., s. 212.

⁵⁹ AKAD, s. 575.

⁶⁰ AKAL, Sivil Toplumun Tanrısı, s. 118-119; HAKYEMEZ, s. 34.

⁶¹ AĞAOĞULLARI/AKAL/KÖKER, Kral Devlet ya da.., s. 223; HAKYEMEZ, s. 34.

⁶² AKAL, Sivil Toplumun Tanrısı, s. 121; HAKYEMEZ, s. 35.

kavuşturmuştur. Ayrıca, toplum sözleşmesi sayesinde artık meşruiyetin kaynağı olarak, Tanrı yerine toplum karşımıza çıkmaktadır. Böylece Hobbes, tarihsel süreçte, bir kurum olarak modern devleti düşünsel düzeyde ortaya çıkarmıştır⁶³.

Thomas Hobbes, siyaset kuramını genel bir felsefe içinde sunmayı başarmış olan önemli bir düşünürdür. Siyasal iktidarı, başka hiçbir yazarın yapamadığı ölçüde büyük bir güçle temellendirmiş ve mutlak iktidarın zorunluluğunu çok tutarlı bir biçimde ortaya koyup savunmuştur. Fakat Hobbes'un kuramında beliren mutlak iktidar anlayışı gerçekte modern devletin ta kendisidir. Auctoritas ile potestas'ın tek merkezde toplanıp, bu merkezin de rasyonel bir meşrulukla donatıldığı siyasal yapı, modern devleti ifade etmektedir⁶⁴.

Klasik egemenlik düşüncesi, henüz demokratik boyuta ulaşmamış olmakla birlikte, Hobbes'ta en ileri aşamasına ulaşmış, egemenliğin mutlak niteliği sağlanmıştır⁶⁵. Toplum sözleşmesi sonrasında da uyruklar, doğa durumundaki gibi, eşit durumdadırlar. Fakat artık, sözleşme sonrasındaki bu yeni durum, egemenin yönetimi altında eşitliğe dönüşmüş olmaktadır. Başka bir deyişle, doğal yaşam döneminde mutlak özgürlük ve eşitlik içerisinde ölümüne yarışan insanlar, artık sivil halde, egemenin koyduğu kurallar çerçevesinde yarışır duruma gelmişlerdir⁶⁶.

D. JEAN-JACQUES ROUSSEAU (1712-1778)

Fransa'da, mutlakiyeti korumak için ortaya atılmış olan mutlak egemenlik teorisini, demokratik bir kisveye büründürmek

⁶³ AKAL, *Sivil Toplumun Tanrısı*, s. 104; HAKYEMEZ, s. 35; KOÇAK, "Modern Egemenlik Düşüncesi", s. 123; SARICA Murat, 100 Soruda Siyasi Düşünce Tarihi, 6. Baskı, İstanbul 1993, s. 62.

⁶⁴ AĞAOĞULLARI/AKAL/KÖKER, *Kral Devlet ya da..*, s. 149-151.

⁶⁵ HAKYEMEZ, s. 36.

⁶⁶ BULUT Nihat, "Ölümüne Rekabetten Barış İçinde Yarışa: Hobbes'un Eşitlik Anlayışı", Prof. Dr. Ömer Teoman'a 55. Yaş Günü Armağanı, C. 2, İstanbul 2002, s. 1397; HAKYEMEZ, s. 36; Hobbes'un görüşlerinin ayrıntılı bir değerlendirmesi için bkz. WILLIAMSON Colwyn, "A Contradiction in Hobbes' Analysis of Sovereignty", *The Canadian Journal of Economics and Political Science*, Vol. 32, No. 2, May 1966, s. 202-219.

Rousseau'nun⁶⁷ işi olmuştur. Rousseau, mutlakıyetçiliği ve gelişen burjuva toplumunu eleştiren bir düşünürdür⁶⁸. Egemenliğin mutlakıyetçi "hükümdar"dan alınıp topluma maledilmeye çalışıldığı Devrim öncesinin ortamında, toplumun bütününe egemen sayıp, bireyler ile genel iradenin ifadesi olan yasalar arasında bir irade bütünlüğünün bulunduğunu ortaya koymak, çağdaş demokrasiye geçişin en parlak anlatılışı olmuştur⁶⁹.

Rousseau bir toplum sözleşmecisi⁷⁰ olduğu için, öğretisini varsayım olarak, doğal dönem ve onun ardından yapılan bir sözleşme ile oluşan devlete göre belirlemiştir. Rousseau'nun modelindeki doğal yaşamda, herkes kendi kendine yetecek bir yaşam düzeyine sahiptir. Ancak, mülkiyetin ortaya çıkmasıyla birlikte bu otarşik nitelik bozulmuş ve sorunlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu sorunları ortadan kaldırmak için, bir sözleşme yapılması öngörülmüştür. Rousseau'ya göre bu sözleşmeyle her birey, tüm haklarıyla birlikte kendini topluma terk ederek, genel iradenin üstünlüğünü kabul etmiş; herkes aynı biçimde bir prosedüre göre kendi haklarından vazgeçmiştir. Bu durumda, genel iradenin içerisinde yer alan bireyler, hem yönetici hem de yönetilen pozisyonunda olduklarından, sözleşme ile oluşan bu devlette önemli etkiye sahiptirler ve genel iradeye bağlı olarak yaşarken aynı zamanda özgürdürler⁷¹.

---

⁶⁷ Rousseau hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. **EBENSTEIN**, s. 197-210; **STRAUSS**, s. 291-320; **THOMSON**, s. 114-127.

⁶⁸ **ERDİNÇ Tahsin**, "Jean-Jacques Rousseau, Görüşleri ve Demokratik Sistem Üzerindeki Etkileri", İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, C. 40, S. 1-4, İstanbul 1974, s. 304; **MARITAIN**, s. 353; **OKANDAN**, s. 578; **SCHMIDT Manfred G.**, Demokrasi Kuramlarına Giriş, (Çev.: M. Emin Köktaş), Ankara 2001, s. 63.

⁶⁹ **SANCAR Mithat**, "Değişen Egemenlik Sürecinde Meşruiyet Sorunu ve Anayasal Düzen", Anayasa Yargısı 20, Ankara 2003, s. 159; **SOYSAL Mümtaz**, "Değişen Egemenlik ve Meşruluk", Anayasa Yargısı 20, Ankara 2003, s. 172.

⁷⁰ Rousseau'nun toplum sözleşmesine dair görüşleri için bkz. **ROUSSEAU Jean Jacques**, Toplum Sözleşmesi, (Çev.: Turhan Ilgaz), Ankara 2005, s. 47-49.

⁷¹ **ERDİNÇ**, s. 304; **HAKYEMEZ**, s. 38; **OKANDAN**, s. 84; **SOYSAL**, s. 172.

Rousseau'nun yaptığı aslında, Bodin ve Hobbes'un kral hakkında kabul ettikleri mutlak irade ve iktidarın, bütün özellikleriyle topluma intikal ettirilmesinden; başka bir deyişle, söz konusu gücün sahibinin kral değil, toplum olduğunun kabul edilmesinden ibarettir⁷². Egemenliğin kaynağı ve sahibi halktır. Zaten Rousseau toplum sözleşmesi ile bu gayeyi gerçekleştirmek ister. Yoksa gerek doğal dönem ve gerekse toplum sözleşmesinin vaki olup olmadığı önemli değildir. Hatta bunlar sadece bir varsayımdan ibarettir. Rousseau bütün bunları kabul eder ve fakat varsayım da olsa bunları basamak yapar, hakimiyeti tek kişinin elinden alarak topluma mal etmek ister⁷³.

Rousseau'ya göre devlet, ne Tanrısal bir lütufla, ne de Hobbes'un Leviathan'ında olduğu gibi halkı özgür olmayan bir sürü yapan otoriter egemenlikle açıklanabilir. Aksine Rousseau'ya göre devlet, vatandaşların özgür olarak birleşmesi esasına dayanır ve sadece böyle bir egemenlik meşrudur⁷⁴. Bu biçimdeki egemenliğin en temel özellikleri, “mutlak”, “devredilmez”, “yanılmaz” ve “bölünmez” olmasıdır⁷⁵. Buradaki mutlaklığın tek sınırı, egemenin yetkisini toplum zararına kullanamamasıdır. Yani egemen, hiçbir toplum üyesine, toplumun isteği dışında bir zorunluluk yükleyemez. Bu, Rousseau'nun egemenlik modelinde bireylerin özgürlüğüne verilen önemin açık bir kanıtıdır.

Rousseau'nun egemenliğinin devredilemez niteliği en fazla tartışılan noktalardan biridir. Rousseau'da, egemen pozisyonunda olan halk, egemenliğini devretmez. Bu nedenle hükümet, egemenliğin temsil edilmesi görevini değil, sadece bir aracı görevini üstlenir. Yani hükümet üyeleri aslında halkın görevlileri pozisyonundadırlar⁷⁶. Rousseau, temsili demokrasiyi reddederken, halkın iradesine vurgu yapmak için, “genel irade” kavramını ortaya atmaktadır. Rousseau'ya göre egemenlik “genel irade”ye aittir. Genel irade ise, sadece kişilerin iradelerinin

⁷² **MILLER James**, Rousseau: Dreamer of Democracy, Yale University Press, New Heaven 1984, s. 118-120; **TÜRCAN**, s. 89.

⁷³ **ERDİNÇ**, s. 305-306.

⁷⁴ **HAKYEMEZ**, s. 38; **SCHMIDT**, s. 63.

⁷⁵ **HAKYEMEZ**, s. 38; **MAZRUI Ali A.**, “Alienable Sovereignty in Rousseau: A Further Look”, Ethics, Vol. 77, No. 2, January 1967, s. 107.

⁷⁶ **HAKYEMEZ**, s. 38; **ROUSSEAU**, s. 58-59.

birleşmesinden ibaret değildir; onlardan ayrı ve onların üstünde kendine özgü bir varlığı olan kolektif bir iradedir⁷⁷ ve bunun bireylerin özel tüm iradelerinin toplamı olan “ortak irade”den çok farklı olduğunu belirtmektedir. Genel irade genelin çıkarını, genelin refahını amaçlarken, ortak irade sadece özel çıkara yöneliktir ve bu özel iradelerin toplamından başka bir şey değildir. Genel irade daima doğru yoldadır ve kamu yararını hedefler⁷⁸.

Genel irade, hiç kimsenin iradesi değildir; bir bakıma insanüstü olma özelliğine sahiptir. İşte bu niteliğinden ötürü genel irade, soyut bir varlığın, bir başka deyişle halkın-ulusun iradesidir. Hiç kimsenin kendi iradesini genel irade olarak ortaya koyamamasına karşın, her yurttaş sanki genel irade imişcesine irade belirtmeye çalışmak zorundadır. Bu, yurttaş olmasının bir gereğidir. Dolayısıyla genel irade, “halkın iradesi artı yurttaşların uymak zorunda oldukları norm” şeklinde belirmektedir⁷⁹.

Toplumda yaşayan ve genel iradeden ayrı görüşe sahip olanların durumuna gelince, Rousseau’ya göre, eğer toplum sözleşmesi varsayımı kabul edilirse, kişi zaten o sözleşme anında çoğunluk iradesini kabul etmiştir. Kişi, kendisinin muhalif oldukları dahil, tüm yasaları kabul etmiş ve çoğunluğun iradesini benimsemeyi göze almıştır. Bu nedenle, çoğunluğun egemen olması durumunda bile birey, egemenliğinden ve özgürlüğünden bir şey kaybetmeyecektir⁸⁰.

Öngörülen sistemde, genel iradenin yasa koyucu olarak mutlak belirleyici olması, demokratik açıdan bakıldığında, çoğunluğun azınlığa tahakkümü sonucunu doğurur. Ödün vermez bir genel irade çerçevesinde algılanan Rousseau’cu demokrasinin, totaliter devletle aynı anlama

---

⁷⁷ **AKGÜL**, s. 141; **MARINI Frank**, “Popular Sovereignty but Representative Government: The Other Rousseau”, *Midwest Journal of Political Science*, Vol. 11, No. 4, November 1967, s. 454; **MAZRUI**, s. 107-108; **TURHAN**, s. 216-217.

⁷⁸ **HAKYEMEZ**, s. 39; **MARINI**, s. 455; **TEZİÇ Erdoğan**, *Anayasa Hukuku*, 5. Baskı, İstanbul 1998, s. 92; **TÜRCAN**, s. 85.

⁷⁹ **AĞAOĞULLARI Mehmet Ali**, “Demokratik Mitoslar: Halk-Ulus Egemenliği ve Siyasal Temsil”, *A.Ü.S.B.F.D.*, C. 46, No: 1-2, Ocak-Haziran 1991, s. 23.

⁸⁰ **HAKYEMEZ**, s. 39; **ROUSSEAU**, s. 63.

gelebileceği belirtilmelidir⁸¹. Çoğunluğun kararının her zaman kamu yararına uygun ve doğru olacağına öngörülmesi sonucunda, azınlıkta kalanların çıkarları ve hak ve özgürlükleri, çoğunluk iradesinin elinde olacaktır. Bu, Rousseau'nun sisteminin en zayıf noktası olarak görülmektedir⁸².

Egemenliğin “bölünmez” niteliği nedeniyle Rousseau, kuvvetler ayrılığına ve siyasal iktidarın paylaşımı görüşlerine de karşıdır⁸³. Nitekim, bu görüşü de kuvvetler birliği modeli olarak tarihte uygulanmıştır.

Rousseau'nun teorisine, çoğunlukla normatif olduğu, tecrübe ve bilimsel temelini zayıf olduğu biçiminde eleştiriler yapılmıştır. Zira bu model, son derece dar bir demokrasi anlayışı getirmekte, temel hakların güvenliği açısından eksiklikler taşımakta ve halk egemenliğini mutlaklaştırmaktadır⁸⁴. Tüm bunlara rağmen Rousseau, çoğunluğun mutlak üstünlüğüne dayalı olsa da, şimdiye kadar ele alınan düşünürler arasında demokratik egemenlik anlayışına yapmış olduğu vurgu ile ön plana çıkmaktadır. Nitekim, Rousseau'nun ortaya koyduğu bu anlayış, 1789 Fransız Devriminde etkisini göstermiş ve “demokratik halk hükümlerliği”⁸⁵ olarak slogan haline gelmiştir.

III. 1789 FRANSIZ DEVRİMİ

Devrim öncesinde Fransa'da monarşi baskıcı bir şekilde devam ederken, bu dönemin toplumunda üç önemli sınıf olarak soylular, din adamları ve bu ikisinden geriye kalan herkes bulunmaktadır. Gittikçe güçlenen burjuvazi, siyasal iktidarda söz sahibi olmak için bir mücadeleye girişmiş; özellikle aristokraziye karşı kendi isteklerini eşitlik, temel hak ve özgürlükler ve temsili rejim ekseninde dile getirmiştir. Soylular ve burjuvazi arasındaki mücadele, 1789 Devriminin ortaya

⁸¹ AKAL, “Devlet, Yasa, Hakimiyet”, s. 33-34; HAKYEMEZ, s. 40; SCHMIDT, s. 64, 76.

⁸² MARINI, s. 452-453; UYGUN Oktay, Demokrasinin Tarihsel, Felsefi ve Ahlaki Boyutları, İstanbul 2003, s. 145-146.

⁸³ MAZRUI, s. 109; ROUSSEAU, s. 60-62; farklı görüş için bkz. UYGUN, Demokrasinin Tarihsel, s. 151-152.

⁸⁴ HAKYEMEZ, s. 40; SCHMIDT, s. 72, 76.

⁸⁵ HAKYEMEZ, s. 40.

çıkmasına neden olmuştur. Sonuçta, burjuvazi ve halk mücadeleden galip çıkıp Ulusal Meclisi ilan etmiş ve hemen ardından İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi hazırlanıp yayınlanmıştır⁸⁶. 1789 tarihi eşiği böylece yeni çağın kamu hukuku ilkelerini belirlerken; diğer yandan eski düzenin ayrıcalıklarını ve siyasi düzenini de ortadan kaldırmıştır⁸⁷.

1789 Fransız Devrimi ile, klasik egemenlik kuramının gelişiminin son aşamasına ulaştığı söylenebilir⁸⁸. 1789 Fransız Devrimi, egemenlik kavramının bir anayasal ilke haline gelmesine imkan sağlamıştır. Ancak bu yeni egemenlik anlayışı çok önemli bir değişimi de beraberinde getirmiştir. O da, devletin gücünün kaynağının tamamen toplumdan geldiğini kabul ederek, “ulusal egemenlik” kavramını sistemin merkezine oturtmasıdır⁸⁹. Bu ilke, 1789 Devrimi ile birlikte pozitif kamu hukukunda değer kazanmış ve günümüze kadar da etkisini sürdürmüştür.

1789 Fransız Devrimi ile gerçekleşen, egemenlik tacının, kralın başından alınarak ulusun başına giydirilmesidir⁹⁰. Fransız Devrimi, Rousseau'nun “egemen” dediği “toplum”un yerine “ulus”u koyarak Fransa'ya önce “ulusal egemenlik” kavramını ve ardından, kendinden önceki Amerikan İhtilalinin etkisiyle, “anayasa” kavramını getirmiştir.

Ulusal egemenlik, egemenliği tamamen ulusa verdiği için önemlidir ve bunun yeni olan boyutu, demokratik niteliğidir. Bu bakımdan ulusal egemenlik, başlı başına kuvvet doğuran ve devletlerin yapısını, insanlık tarihinin akışını değiştiren fikirlerden birisidir⁹¹.

---

⁸⁶ **BULUT Nihat**, Feodaliteden Küreselleşmeye Ekonomik İktidar Siyasal İktidar İlişkisi, Ankara 2003, s. 105-111; **GÖZE**, s. 525-531; **HAKYEMEZ**, s. 42.

⁸⁷ **GÖZE**, s. 531; **HAKYEMEZ**, s. 42.

⁸⁸ **DUGUIT Leon**, “Egemenlik ve Özgürlük”, Devlet Kuramı (Der.: Cemal Bali Akal), Ankara 2000, s. 380.

⁸⁹ **HAKYEMEZ**, s. 43; **KAPANİ**, s. 72; **SOYSAL**, s. 172; **TÖNGÜR Ali Rıza**, Uluslararası Ceza Mahkemesinin Kapsamı ve Yargılama Hukuku, İstanbul 2005, s. 3; **TUNAYA Tarık Zafer**, Siyasal Kurumlar ve Anayasa Hukuku, 4. Baskı, İstanbul 1980, s. 150.

⁹⁰ **KOÇAK**, “Modern Egemenlik Düşüncesi”, s. 174.

⁹¹ **HAKYEMEZ**, s. 43.

Nitekim, bunun bir gereği olarak 1789 Bildirgesi⁹², hem ulusal egemenliğe, hem de ulusal egemenlikle bir özne pozisyonuna gelen bireylerin devlet yönetiminde söz sahibi olmasını sağlayacak olan siyasal haklara yer vermektedir⁹³.

Yukarıda da belirtildiği gibi, 1789’la birlikte egemenliğin el değiştirmesini, yani monarktan ulusa geçmesini, sadece bir tacın sahibinin değiştirilmesi olarak kabul etmek gerekir. Başka bir deyişle, egemenliğin özüne yönelik bir değişiklik yoktur⁹⁴. Egemenliğin sürekliliği, mutlaklığı gibi nitelikler aynen devam etmektedir. Bununla birlikte, ilk bakışta sembolik gibi gözükse de, egemenliğin sahibinin değişmesi, özünde çok önemli sonuçlar doğurur. Bu nedenle, demokratik meşruluk açısından bu yenilik önemli bir adımdır.

Fransız Devrimi ile birlikte karşımıza “ulus” biçiminde yeni bir kavram çıkmaktadır. Duguit’in deyimiyile ulus, bireysel bilinç ve iradelerden farklı ulusal bir ruhtur ve sayısal olarak da bireylerin toplamından farklıdır⁹⁵. Bu anlayış doğrultusunda, özellikle I. Dünya Savaşından sonra, hanedanlığın pek çok yerde sona ermesi ile, ulus-devlet temel bir örgütlenme modeli olarak ortaya çıkmıştır.

1789 İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesinin 3. maddesinde, ulusal egemenlik anlayışı şu şekilde düzenlenmiştir: “Her hakimiyetin özü esas itibariyle millettir; hiçbir kurul, hiçbir kişi açıkça millettен gelmeyen

⁹² Fransız Beyannamesinin yorumlanmasıyla ilgili olarak bkz. **BACOT Guillaume**, “1789 Bildirisi ve 1958 Anayasası”, (Çev.: Süheyl Batum), İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi, (Fransız Devriminin 200. Yılı Özel Sayısı), S. 1-3, Y. 10, s. 1-55; **LUCHAIRE François**, “1789 Beyannamesinin Güncelleştirilmiş Anlamı”, (Çev.: Aydın Gülan), İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi, (Fransız Devriminin 200. Yılı Özel Sayısı), S. 1-3, Y. 10, s. 125-142; **WALLERSTEIN İmmanuel**, “Dünya Tarihinde Yer Alan Bir Olay Olarak Fransız Devrimi”, (Çev.: İştâ B. Tarhanlı), İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi, (Fransız Devriminin 200. Yılı Özel Sayısı), S. 1-3, Y. 10, s. 155-170.

⁹³ **GÖZE**, s. 532; **HAKYEMEZ**, s. 43.

⁹⁴ **AĞAOĞULLARI**, “Demokratik Mitoslar”, s. 23; **KAPANİ**, s. 72; **TUNAYA**, s. 153.

⁹⁵ **DUGUIT**, s. 391.

herhangi bir otoriteyi kullanamaz”⁹⁶. Keza, 1791 tarihli Fransız Anayasasının 3. bölümünün 1. maddesinde de “Egemenlik tektir, bölünmez, devir ve ferağ olunamaz, zamanaşımı ile kayıp edilemez. O ulusa aittir. Ulusun hiçbir kısmı, hiçbir fert bu egemenliğin kullanılmasını kendine mal edemez” ifadeleri yer almaktadır. İşte bu ilke, önce Fransız pozitif hukukuna yerleşmiş, oradan da diğer birçok ülkelere, bu arada 1921, 1924, 1961 ve 1982 Türk Anayasalarında temel ilke olarak yerini almıştır.

Devrim sonrasında bu biçimiyle ortaya çıkan ulusal egemenlik, hem iç hukuk hem de uluslararası hukuk açısından kabul görmüş ve 19. yüzyıl bu bakımdan egemenliğin en aşırı, en mutlak şekilde algılandığı ve kullanıldığı dönem olmuştur⁹⁷. Egemenlik anlayışı yönünden bu devre, devletin dış ilişkilerinde de de mutlak egemenliğinden feragat etmek istemeyen gayretlerin ifadesi olmuştur⁹⁸.

Ulusal egemenlik anlayışına geçişle birlikte, siyasi sistemde önemli bir değişiklik daha yaşanmıştır. Fransız Devriminin devlet biçimiyle ilgili olarak getirdiği bu önemli değişiklik, monarkın elinde bulunan otoriteyi yasaya aktarmasıdır. Böylece yönetilenler tarafından feodal düzende senyöre, monarşide krala gösterilen bağlılık, demokraside yasalara yöneltilmiş olmuştur⁹⁹.

Monarşik egemenlikte yasa, bir kişinin isteği olup herkesi bağlamasına rağmen, demokraside bu ilişki, halkın kendi iradesine boyun eğmesi halini almaktadır. Bu sayede halkın kendine itaati, devlete olan itaati gibi algılanmaktadır. Sonuçta, burada devletin halk ile özdeşleştiği bir model olarak ulus-devlet karşımıza çıkmaktadır¹⁰⁰.

---

⁹⁶ Bildirinin tam metni için bkz. **KUZU Burhan**, Türk Anayasa Metinleri ve İlgili Mevzuat, İstanbul 1994, s. 723-724.

⁹⁷ **HAKYEMEZ**, s. 45; **ÖZMAN**, s. 65; **YACK Bernard**, “Popular Sovereignty and Nationalism”, Political Theory, Vol. 29, No. 4, August 2001, s. 517.

⁹⁸ **ÖZMAN**, s. 65.

⁹⁹ **AĞAOĞULLARI**, “Demokratik Mitoslar”, s. 24.

¹⁰⁰ **AĞAOĞULLARI Mehmet Ali**, “Halk ya da Ulus Egemenliğinin Kuramsal Temelleri Üzerine Birkaç Düşünce”, A.Ü.S.B.F.D., C. 41, No. 1-4, Ocak-Aralık 1986, s. 146.

Aslında, Devrimin getirmiş olduğu yeni anlayışa göre, egemenlik bir kişide değil tüm toplumdadır. Egemenlik açısından bakıldığında, toplumda artık soylular, kral, burjuva gibi farklı katmanlar yerine yurttaş vardır¹⁰¹. İşte bu yeni egemenlik anlayışında gizli olan temel ilke, “eşitlik” ilkesidir. Bu önemli ilke, bildirgenin 1. maddesinde yerini bulur: “İnsanlar hukuken eşit ve özgür doğarlar ve özgür ve eşit olmakta devam ederler, toplumsal farklılıklar ancak ortak faydaya dayalı olabilirler”.

Bireyler doğuştan özgür olduklarına ve egemenlik de bir kişi yerine tüm bireylere ait olduğuna göre, devlet yönetiminde, özgürlüğün önünde yer alan engellerin kaldırılması amacıyla, bildirmede çok önemli bir madde karşımıza çıkmaktadır. Bildirgenin 16. maddesindeki, özgürlüklerin güvence altına alınmadığı, kuvvetler ayrılığının sağlanamadığı toplumların anayasaya sahip olduklarının söylenemeyeceği biçimindeki ifade, bu amaçla getirilmiştir¹⁰².

Bireyin özgürlüğünün sağlanabilmesi açısından, demokratik bir anayasanın bireylerin özgürlüklerini güvence altına alması ve kuvvetler ayrılığı biçiminde bir örgütlenmeyi gerçekleştirmesi gerekir. İşte bu biçimdeki devletler “anayasal devlet” olarak nitelendirilirler. Bireyi ön plana çıkaran bu özgürlük anlayışı, neredeyse 1789’dan günümüze dek gerçekleştirilen tüm anayasalarda etkisini göstermiştir.

Fransız Devrimi, genellikle bireyciliğin büyük zaferi olarak kabul edilir. 17. ve 18. yüzyıl boyunca çeşitli düşünürler tarafından savunulan bireycilik, “geleneksel toplumun üzerinde yapılandığı topluluk içi bağların ve bağımlılık ilişkilerinin yıkılması ve aynı zamanda siyasal iktidarın karşısında bireysel bir özerklik alanının tanınması” düşüncelerini içerir¹⁰³. Bu düşüncelerin ulaştığı nokta ise, devletin monarkın mallarının yönetimi olmaktan çıkıp, ortak iyiliğin ve çıkarın gözetildiği kamusal alana dönüşmesidir. Fransız Devrimine bu açıdan

¹⁰¹ AĞAOĞULLARI Mehmet Ali, “Fransız Devriminde Birey-Devlet İlişkisi: 1789-1794”, A.Ü.S.B.F.D., C. 44, No: 3-4, Temmuz-Aralık 1989, s. 207-208.

¹⁰² HAKYEMEZ, s. 48.

¹⁰³ AĞAOĞULLARI, “Fransız Devriminde”, s. 195.

yüzeysel bir biçimde yaklaşılsa, onun bireycilik projesinin gerçekleşme biçimi olduğu ileri sürülebilir¹⁰⁴.

Çünkü Devrim, bireylere hiçbir özerk alan tanımayan ve egemene uyruklarının yaşamları ve mülkiyetleri bakımından ahlaksal engeller dışında bir başka engel getirmeyen mutlak monarşiden kesin bir kopuşu ifade eder¹⁰⁵. 1789 İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi, bir yanda bireye kamusal alanın dışında doğasında bulunan haklardan oluşan özerk bir alan tanımakta, öte yanda bu hakların siyasal topluma göre öncelliğini vurgulayıp devleti insana özgü niteliklerden kaynaklandırmaktadır¹⁰⁶. Bir bakıma Fransız Devrimi, bireylerden yola çıkarak Rousseau'cu bir toplum sözleşmesi yapmış ve siyasal toplumu temelden yeniden kurmuş olmaktadır. Dolayısıyla artık amaç bireydir, bireyin özgürlüğü, mutluluğudur; devlet ise, bu amacı sağlamaya yönelik bir araçtan başka bir şey değildir¹⁰⁷.

Devrim sonrasında yaşananlara bakıldığında, devrimin amacına ulaşmadığı ya da amacından saptırıldığı biçiminde bazı konuların tartışıldığı görülmektedir. Bu süreçte en fazla eleştirilen kesim burjuvazi olmuştur. Çünkü, burjuvazi halkın geriye kalan kısmı ile birlikte imtiyazlı sınıflara karşı özgürlük ve eşitlik elde etmek amacıyla devrim yapmış, ama sonuçta bu işten karlı çıkan kesim sadece kendisi olmuştur. Bu açıdan 1789 Devrimi, bir yandan monarkın egemenliğine son verirken, öte yandan iktidarın doğrudan doğruya halk yığınları tarafından kullanılmasını engelleyecek bir formül olarak ortaya çıkmıştır¹⁰⁸. 1789 sonrasında, Devrimin en temel ilkelerinden birisi eşitlik olmasına rağmen, burjuvazi aslında kendi sınıfsal iktidarını kurmak ve sürdürmek amacıyla yurttaşlar arasında eşitsizlikler oluşturmaya çalışmıştır. Bu amacını gerçekleştirmek için, egemenlik ulusa ait olmakla birlikte, kullanılmasında temsili rejimi savunmuş ve böylelikle elindeki imkanlardan yararlanarak rahatça iktidarı elde etmeyi başarabilmiş ve

---

¹⁰⁴ AĞAOĞULLARI, “Fransız Devriminde”, s. 195.

¹⁰⁵ AĞAOĞULLARI, “Fransız Devriminde”, s. 195.

¹⁰⁶ AĞAOĞULLARI, “Fransız Devriminde”, s. 196.

¹⁰⁷ AĞAOĞULLARI, “Fransız Devriminde”, s. 196.

¹⁰⁸ HAKYEMEZ, s. 49; TEZİÇ, s. 94.

sistemli olarak halkı devlet yönetiminden uzak tutmuştur¹⁰⁹. Devrim yapan burjuvazi, uygulamada kendisi dışındakilerin temsilci seçilmesini engellemek amacıyla da “aktif-pasif yurttaş” ayrımı yapmıştır. Pasif yurttaşlar, 1789 Bildirgesinde belirtilen tüm haklardan yararlanmalarına karşılık, seçme ve seçilme hakkından yoksundurlar¹¹⁰. Bu durum 1789’un siyasal başarısına gölge düşürmekte, ulusal egemenliği zedelemektedir.

1789 Fransız Devrimi ile, ilke olarak eşitsizliklerin teorik düzeyde ortadan kaldırılması ve egemenliğin tek kişiden alınıp tüm topluma verilmesi olumlu adımlar olarak değerlendirilmelidir. Ancak, burjuvazinin kendi amacı doğrultusunda hareket edip, sadece kendi temsilcilerine seçilme imkanı sağlayacak formüller içerisine girmesi kabul edilemez. Buradaki asıl sorun, aslında eşitliğin sadece hukuksal bir ilke olarak ortaya konulması değil, bir toplumsal olgu haline dönüşmesi noktasında düğümlenmektedir. İşte, bu açıdan bakıldığında, 1789’un sadece bir başlangıç olduğu görülür. Toplumdaki değişik alanlarda söz konusu olan fırsat eşitsizliği ve benzeri olumsuzlukların giderilmesi ile ancak eşitlik ilkesinin herkes açısından bir anlamı olabilir¹¹¹.

SONUÇ

Günümüzde devletin bir unsuru olarak kabul edilen egemenlik anlayışı, 16. yüzyılda Avrupa’da gelişmiştir. Kilise, kral ve feodal beyler arasındaki güç mücadelesi yapısal bir değişikliğe yol açmış; bu değişiklik, güçlü merkezi krallıklara geçilmesine, bugünkü anlamıyla ulus-devletin doğumuna imkan sağlamıştır.

18. yüzyıl ise, Avrupa’nın krala karşı özgürlük mücadelesi verdiği ve başarıyla sonuçlandırdığı bir dönem olmuştur. Bodin’in formüleştirdiği, bölünmez, tek, mutlak, sınırsız ve devredilmez bir iktidar olan egemenlik, krallar tarafından ülke içinde kendi iktidarlarına rakip olabilecek bir iktidar, ülke dışında da kendilerinden üstün bir kudret tanımadıklarını ifade eden bir hukuki kavram olmuştur. “Egemenliğin

¹⁰⁹ AĞAOĞULLARI, “Fransız Devriminde”, s. 214; HAKYEMEZ, s. 49; SARICA, s. 193.

¹¹⁰ GEMALMAZ, s. 104-106; HAKYEMEZ, s. 49, TEZİÇ, s. 94.

¹¹¹ HAKYEMEZ, s. 51.

kayıtsız şartsız millete ait olduğu” felsefesini benimseyen Rousseau ile birlikte, egemenlik içerik değiştirmeden sahip değiştirmiş ve kraldan ulusa geçmiştir. 1789 Fransız Devrimi ile, İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi kabul edilmiş, ulusal egemenlik ve kuvvetler ayrılığı teorisine bu bildirinin maddeleri arasında yer verilmiş ve böylece ulusal egemenlik modern devletin temel özelliğini oluşturmuştur.

Günümüzdeki anlamını kastederek egemenliği, “bir devletin vatandaşlarının, ülkesel sınırları içerisinde aslen sahip olduğu ve özgürce kullanabildiği üstün emretme gücü yanında, o devletin, uluslararası alanda diğer devletlerle hukuken eşit haklara sahip bir aktör olarak, kendi ilişkileri bağlamındaki tüm konularda tek başına karar verme yetkisine sahip olmak” biçiminde tanımlamak mümkündür.

KAYNAKÇA

AĞAOĞULLARI Mehmet Ali, “Demokratik Mitoslar: Halk-Ulus Egemenliği ve Siyasal Temsil”, A.Ü.S.B.F.D., C. 46, No: 1-2, Ocak-Haziran 1991.

AĞAOĞULLARI Mehmet Ali, “Fransız Devriminde Birey-Devlet İlişkisi: 1789-1794”, A.Ü.S.B.F.D., C. 44, No: 3-4, Temmuz-Aralık 1989.

AĞAOĞULLARI Mehmet Ali, “Halk ya da Ulus Egemenliğinin Kuramsal Temelleri Üzerine Birkaç Düşünce”, A.Ü.S.B.F.D., C. 41, No. 1-4, Ocak-Aralık 1986.

AĞAOĞULLARI Mehmet Ali/AKAL Cemal Bali/KÖKER Levent, Kral Devlet ya da Ölümlü Tanrı, Ankara 1994.

AĞAOĞULLARI Mehmet Ali/KÖKER Levent, Tanrı Devletinden Kral Devlete, 3. Baskı, Ankara 2001.

AKAD Mehmet, “Machiavel-Bodin ve Hobbes’da Monarşi Anlayışı”, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, C. 40, S. 1-4, İstanbul 1974.

AKAD Mehmet/DİNÇKOL Bihterin Vural, Genel Kamu Hukuku, 2. Baskı, İstanbul 2002.

AKAL Cemal Bali, “Devlet, Yasa, Hakimiyet”, Cumhuriyetin 75. Yıl Armağanı, İ.Ü.H.F.Y., İstanbul 1999, s. 26-27;

AKAL Cemal Bali, Sivil Toplumun Tanrısı, 2. Baskı, İstanbul 1995.

AKGÜL Deniz Altınbaş, “Türkiye – Avrupa Birliği İlişkilerinde Egemenlik Sorunu”, Avrasya Dosyası, C. 10, S. 1, İlkbahar 2004.

AKIN İlhan, Kamu Hukuku, 5. Baskı, İstanbul 1987.

AKKUŞ Selahattin, Modern Egemenliğin Doğuşu: Pratik ve Kavramsal Belirlenme, (yayınlanmamış doktora tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2002.

AKTAN Coşkun Can, Müdahaleci Devletten Sınırlı Devlete, Ankara 1999.

AKYOL Taha, “AB ve Globalleşme Sürecinde Egemenlik, Egemenliğin Çağdaş Kayıt ve Şartları”, Anayasa Yargısı 20, Ankara 2003.

APPERLEY Alan, “Hobbes on Democracy”, Politics, Vol. 19, No. 3, September 1999.

BACOT Guillaume, “1789 Bildirisi ve 1958 Anayasası”, (Çev.: Süheyl Batum), İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi, (Fransız Devriminin 200. Yılı Özel Sayısı), S. 1-3, Y. 10.

BELAND Daniel, “Insecurity, Citizenship and the Globalization: The Multiple Faces of State Protection”, Sociological Theory, Vol. 23, No. 1, March 2005.

BODİN Jean, “Devlet Üstüne Altı Kitap”tan Seçme Parçalar, (Çev.: Özer Ozankaya), Batı’da Siyasal Düşünceler Tarihi (Der.: Mete Tunçay), C. 2.

BULUT Nihat, “Ölümüne Rekabetten Barış İçinde Yarışa: Hobbes’un Eşitlik Anlayışı”, Prof. Dr. Ömer Teoman’a 55. Yaş Günü Armağanı, C. 2, İstanbul 2002.

BULUT Nihat, Feodaliteden Küreselleşmeye Ekonomik İktidar Siyasal İktidar İlişkisi, Ankara 2003.

CASSIRER Ernst, Devlet Efsanesi, (Çev.: Necla Arat), İstanbul 1984.

ÇINAR Mehmet Fatih, Uluslararası Ceza Mahkemelerinin Gelişimi Işığında Uluslararası Ceza Divanı, İstanbul 2004.

DÖNER Ayhan, İnsan Haklarının Uluslararası Alanda Korunması ve Avrupa Sistemi, Ankara 2003.

DUGUIT Leon, “Egemenlik ve Özgürlük”, Devlet Kuramı (Der.: Cemal Bali Akal), Ankara 2000.

EBENSTEIN William, Siyasi Felsefenin Büyük Düşünürleri, (Çev.: İsmet Özel), İstanbul 1996.

ERDİNÇ Tahsin, “Jean-Jacques Rousseau, Görüşleri ve Demokratik Sistem Üzerindeki Etkileri”, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, C. 40, S. 1-4, İstanbul 1974.

GEMALMAZ Mehmet Semih, Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş, 3. Baskı, İstanbul 2001.

GÖZE Ayferi, Siyasal Düşünceler ve Yönetimler, 7. Baskı, İstanbul 1995.

GÖZLER Kemal, Anayasa Hukukuna Giriş Genel Esaslar ve Türk Anayasa Hukuku, 4. Baskı, Bursa 2004.

HAGGENMACHER Peter, “Vitoria’dan Vattel’e Uluslararası Hukuk Kişisi Olarak Egemen Devlet”, (Çev.: İdil Selçuk), Devlet Kuramı (Der.: Cemal Bali Akal), Ankara 2000.

HAKYEMEZ Yusuf Şevki, Mutlak Monarşilerden Günümüze Egemenlik Kavramı, Ankara 2004.

HINSLEY F. H., Sovereignty, New York 1966.

HOBBS Thomas, Leviathan, (Çev.: Semih Lim), 2. Baskı, İstanbul 1995.

KAPANİ Münci, Politika Bilimine Giriş, 13. Baskı, Ankara 2001.

KİA Rukiye Akkaya, Moderniteden Postmoderniteye Egemenlik ve Hukuk, İstanbul 2006.

KOÇAK Mustafa, “Modern Egemenlik Düşüncesi ve Mustafa Kemal Atatürk’ün Ulusal Egemenlik Anlayışı Üzerine Düşünceler”, Kocaeli Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Prof. Dr. Vecdi Aral’a Armağan, Kocaeli 2001.

KOÇAK Mustafa, Batı’da Ve Türkiye’de Egemenlik Anlayışının Değişimi: Devlet ve Egemenlik (Eski Kavramlar – Yeni Anlamlar), Ankara 2006.

KRASNER Stephen D., “Rethinking the Sovereign State Model”, *Review of International Studies*, Vol. 27, Special Issue, December 2001.

KUZU Burhan, *Türk Anayasa Metinleri ve İlgili Mevzuat*, İstanbul 1994.

LUCHAIRE François, “1789 Beyannamesinin Güncelleştirilmiş Anlamı”, (Çev.: Aydın Gülan), *İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi*, (Fransız Devriminin 200. Yılı Özel Sayısı), S. 1-3, Y. 10.

MacCORMICK Neil, *Questioning Sovereignty: Law, State and the European Commonwealth*, Oxford University Press, New York 1999.

MACHIAVELLI Niccolo, *Hükümdar*, (Çev.: Selahattin Bağdatlı), 4. Baskı, İstanbul 1994.

MAIRET Gerard, “Padovalı Marsilius’dan Louis XIV’e Laik Devletin Doğuşu”, (Çev.: Cemal Bali Akal), *Devlet Kuramı (Der.: Cemal Bali Akal)*, Ankara 2000.

MARINI Frank, “Popular Sovereignty but Representative Government: The Other Rousseau”, *Midwest Journal of Political Science*, Vol. 11, No. 4, November 1967.

MARITAIN Jacques, “The Concept of Sovereignty”, *The American Political Science Review*, Vol. 44, No. 2, June 1950.

MAZRUI Ali A., “Alienable Sovereignty in Rousseau: A Further Look”, *Ethics*, Vol. 77, No. 2, January 1967.

MILLER James, *Rousseau: Dreamer of Democracy*, Yale University Press, New Heaven 1984.

MINOGUE Kenneth, *Siyaset ve Despotizm*, (Çev.: Ünal Gürdoğan), Ankara 2002.

NASSTRÖM Sofia, “What Globalization Overshadows”, *Political Theory*, Vol. 31, No. 6, December 2003.

OKANDAN Recai Galip, *Umumi Amme Hukuku*, İstanbul 1976, s. 784-785.

ÖZMAN M. Aydoğan, “Devletlerin Egemenliği ve Milletlerarası Teşekküller”, *A.Ü.H.F.D.*, C. 21, S. 1-4, Y. 1964.

ROUSSEAU Jean Jacques, *Toplum Sözleşmesi*, (Çev.: Turhan Ilgaz), Ankara 2005.

SABINE George H./THORSON Thomas L., A History of Political Theory, Fourth Edition, 1989.

SADLER Gregory B., “Reason As Danger and Remedy for the Modern Subject in Hobbes’ Leviathan”, Philosophy & Social Criticism, Vol. 35, No. 9, November 2009.

SANCAR Mithat, “Değişen Egemenlik Sürecinde Meşruyet Sorunu ve Anayasal Düzen”, Anayasa Yargısı 20, Ankara 2003.

SARICA Murat, 100 Soruda Siyasi Düşünce Tarihi, 6. Baskı, İstanbul 1993.

SCHMIDT Manfred G., Demokrasi Kuramlarına Giriş, (Çev.: M. Emin Köktaş), Ankara 2001.

SCHMITT Carl, Siyasi İlahiyat, (Çev.: E. Zeybekoğlu), Ankara 2002.

SILVESTRINI Gabriella, “Rousseau, Puffendorf and the Eighteenth-Century Natural Law Tradition”, History of European Ideas, 2010.

SOYSAL Mümtaz, “Değişen Egemenlik ve Meşruluk”, Anayasa Yargısı 20, Ankara 2003.

STACY Helen, “Relational Sovereignty”, Stanford Law Review, Vol. 55, No. 5, May 2003.

STRAUSS Leo, “Tabii Hak ve Tarih”, (Çev.: Ozan Erözden), Devlet Kuramı (Der.: Cemal Bali Akal), Ankara 2000.

TEZİÇ Erdoğan, Anayasa Hukuku, 5. Baskı, İstanbul 1998.

THOMSON David, Siyasi Düşünce Tarihi, (Çev.: Ali Yaşar Aydoğan ve diğerleri), 3. Baskı, İstanbul 2000.

TÖNGÜR Ali Rıza, Uluslararası Ceza Mahkemesinin Kapsamı ve Yargılama Hukuku, İstanbul 2005.

TUNAYA Tarık Zafer, Siyasal Kurumlar ve Anayasa Hukuku, 4. Baskı, İstanbul 1980.

TURHAN Mehmet, “Değişen Egemenlik Anlayışının Hak ve Özgürlüklerin Korunmasına Etkileri ve Türk Anayasa Mahkemesi”, Anayasa Yargısı 20, Ankara 2003.

TÜRCHAN Talip, Devletin Egemenlik Unsuru ve Egemenlikten Kaynaklanan Yetkileri, Ankara 2001.

UYGUN Oktay, “Üniter ve Federal Devlet Açısından Egemenliğin Bölünmezliği İlkesi”, İstanbul Üniversitesi, Cumhuriyetin 75. Yıl Armağanı, İstanbul 1989.

UYGUN Oktay, Demokrasinin Tarihsel, Felsefi ve Ahlaki Boyutları, İstanbul 2003.

WALLERSTEIN İmmanuel, “Dünya Tarihinde Yer Alan Bir Olay Olarak Fransız Devrimi”, (Çev.: İştâ B. Tarhanlı), İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi, (Fransız Devriminin 200. Yılı Özel Sayısı), S. 1-3, Y. 10.

WILKS Ivor, “A Note on Sovereignty”, A Philosophical Quarterly, Vol. 5, No. 21, October 1955.

WILLIAMSON Colwyn, “A Contradiction in Hobbes’ Analysis of Sovereignty”, The Canadian Journal of Economics and Political Science, Vol. 32, No. 2, May 1966.

YACK Bernard, “Popular Sovereignty and Nationalism”, Political Theory, Vol. 29, No. 4, August 2001.

ZABUNOĞLU Yahya Kazım, Bir Hukuk ve Siyasal Bilim Problemi Olarak Devlet Kudretinin Sınırlandırılması, Ankara 1963.